

MIŁOSZ. LITVÁNIA

„Litvánia kellős közepén születtem, és több joggal írhattam volna, hogy »Litvánia, szép hazám!«,¹ mint nagy mesterem, Adam Mickiewicz.” Valóban, ha a mai Litvánia térképére pillantunk, a kownói körzetben lévő kis falut, vagy inkább tanyát (a legutóbbi népszámlálás 31 lakost jegyzett) az ország mértani középpontjában találjuk. A költő születésének idején Litvánia egész területe, Lengyelország nagyobbik, keleti felével együtt, a cári birodalomhoz tartozott. Az első világháború után a független Litvánia a történelmi állam északi felén jött létre, míg az erősen ellengyelesedett Wilnót és a nagyrészt belaruszok lakta déli területeket a lengyel hadsereg szállta meg és csatolta az ugyancsak ekkor létrejött független Lengyelországhoz. Miłosz ifjúságának színhelye, Wilno és a gyermekkori otthon, Szetejny környéke így más-más államhoz tartozott.

A litvánok természetesen maguknak követelték országuk történelmi fővárosát, Vilniust, amelyet a lengyelek – ugyanennyi joggal – saját kultúrájuk és történelmük részének tekintettek. A területi vita, mint Kelet-Európa sok más helyén, kitűnő táptalajul szolgált az egymást szító nacionalizmusok számára, amelyek agresszív és paranoid politikai mozgalmakat eredményeztek. A lengyel és litván származású értelmiség kisebbik része megőrizte józan esztét, és elfogadta, hogy Wilno/Vilnius politikailag litván, kulturálisan pedig lengyel legyen. A fiatal Miłosz köztük tartozott. Huszonnyolc éves korában, 1938-ban, amikor a két állam közötti diplomáciai kapcsolat helyreállt, Kownóba utazott, és személyesen is megismerkedett a szellemileg hozzá közel álló litván értelmiségiekkel, a Juozas Keliuotis szerkesztette *Naujoji Romuva* folyóirat körével.

De már a következő évben, a Molotov-Ribbentrop paktum nyújtotta lehetőséggel élve, a Szovjetunió megszállta Lengyelország keleti felét, majd Sztálin a wilnói területet – támaszpontokért cserében – „visszaadta” Litvániának. Így rövid időre Wilno lett a lengyel kultúra egyetlen megmaradt szigete. Tömegével érkeztek oda a lengyel menekültek. A lengyelek tízezreivel együtt Romániába menekült Miłosz is oda tartott. Volt kownói barátai segítségével akart litván iratokhoz jutni, amelyekkel átutazhat a Szovjetunión. Keliuotis a litván külügyminiszterhez fordult segítségért. Juozas Urbšys, aki történetesen szintén Szetejnyben született, és jól ismerte a költő anyai rokonságát, kiállította a szükséges iratokat.²

Wilnóba érve Miłosz folytatta együttműködését a *Naujoji Romuva* Kownóból odaköltözött szerkesztőségével, ám egy év sem telt el, és a Szovjetunió Litvánia függetlenségének is véget vetett. Miłosz útja a megszállt Lengyelországba vezetett.

A háború, majd a hidegháború jóformán minden köteléket széttépett Európa két fele között, a sztálinizmus pedig a keleti blokk országai közötti szellemi kapcsolatot, együttműködést is lehetetlenné tette. Csak a szovjet rendszer végeérhetetlennek tűnő haldoklása tette lehetővé a kapcsolatok újbóli felvételét, először a Szovjetunióból kiszabaduló kevés ellenzéki író közvetítésével. Miłoszt Amerikában megkereste Joszif Brodskij, mert még Leningrádban egy fiatal litván költő, Tomas Venclova felhívta rá a figyelmét.

¹ A *Pan Tadeus* első mondata, Rónay György fordítása.

² Máig vitatott, hogy litván állampolgárságot igazoló dokumentumról, útleveletről, avagy menlevélről, úgynevezett „sauf conduit”-ről volt-e szó. Miłoszt utóbb több támadás érte, amiért „elárulta nemzetét”, és „beállt litvánnak”, ezért érthető módon homályosan fogalmazott ebben a kérdésben. – Az itt és a korábbi közleményekben olvasható életrajzi részletek forrása Andrzej Franaszek *Miłosz, Biografia* című kitűnő könyve (Krakkó, Znak, 2011.).

Venclova pedig a maga részéről apja könyvtárában olvasta a *Naujoji Romuva* Milosz munkásságát ismertető számait. Amikor az ő kimenekítése került napirendre, Brodskij és Milosz minden követ megmozgattak érdekében. A litván költőnek végül 1977-ben sikerült kiszabadulnia. Ők hárman, Brodskijjal együtt, afféle triumvirátust, balti szövetséget (Brodskij Leningrádban született és nevelkedett) alkottak, amelynek csak az orosz költő halála vetett véget 1996-ban.

Milosz csak ötvenkét év múlva, 1992-ben látogathatott el gyermekkora tájaira az ismét függetlenné vált Litvániában. Kétezerben ismét Wilnóban járt, a „Nobel-díjasok találkozóján” vett részt (a Gdańskban született) Günther Grass-szal és Wisława Szymborskával. A találkozón jelen volt Tomas Venclova is.

C Z E Ś Ł A W M I Ł O S Z

Bernardynka (1928)

*A Bernardynka Park megszámlálhatatlan csodája.
A Wilenka zúg ott fénylőn a kavicsokon.
Túl rajta meredek hegyek: Háromkereszt és Bekeshegy.
Az elsőt a három szerzetesről nevezték el,
Akik a tizennegyedik században pogányokat feszítettek keresztre itt.
Homályos értesülés, semmi képzet,
Mintha egy ember lassú haldoklása a keresztben
Nem lenne gondolatra méltó, vagy a nemes vademberek
Több rokonszenvet keltenének, mondjuk a huronok Kanadában,
A kiknek neve fennmaradt. Három kereszt fából,
Később betonból, magasan a város fölött.
Bekeshegy Bekes Gáspár nevéből,
Báthory István király ott temette el unitárius barátját,
És síremléket emeltetett neki.
A harmadik a Várhegy, öreg fák bőbitája.
Árnyas sétány kanyarog fölfelé
A romos bástyáig. Nem is sejtettük,
Hogy 1863-ban ezt a helyet választották a csendőrök,
Hogy titokban elássák az akasztottakat,
Köztük Sierakowskit, a litvániai fölkelők vezérét.
Kirándulás a Bernardynkára. Randi a Bernardynkán.
Hány popót láttak ezek a padok, hány érintést,
Más-más formájú kebleket, a diákoknak és lányoknak
Mindez jelentett valamit, most meg nem jelent semmit.*

*Honnan ez a kíváncsiság a részletekre, nem értem.
Talán mert ledöntötték a három keresztet, tilos az elnevezés,
És Báthoryt névről sem ismerik már?
Mert akik itt sétáltak, elvesztették
Anyagi létüket? Mert az egyetlen vagyok,
Aki képes szavakká változtatni a parkot?
De mivégre? Milyen alapon? Nincs alap.
Szálát ereszték, mint a pók, és azon utazom,
Fölszállok, szél sodor a fényes föld fölött,
Együtt a pusztuló városok alakzataival.*

[1986 v. 1987]

Származás

Jan Lebensteinnek

*Sok közös van bennünk biztosan,
Mindünkben, akik barokk városokban nevelkedtünk,
Nem kérdezve, melyik király alapította a templomot,
Ahol naponta járunk, milyen hercegnők laktak a palotában,
Vagy hogy mi volt az építészek, a szobrászok neve,
Honnan és mikor jöttek, mitől híresek.
Inkább a labdát rúgtuk a díszes oszlopcsarnokok tövében,
Futkostunk márványlépcsők és erkélyek között,
Aztán kedvesebbek voltak nekünk az árnyas parkok padjai,
Mint a gipszangyalok sokasága fejünk fölött.
És mégis megmaradt valami: hogy a hajló vonalakért,
A magasba csavarodó ellentétekért lelkesedünk,
A nők lángként lobogó, dúsan redőzött ruháiért, amelyek
A csontvázak táncát megfényesítik.*

[1986 v. 1987]

Litvánia, ötvenkét év múlva

Az istennőhöz

*Gaia, Khaosz elsőszülött leánya
Füveknek, fáknek öltözve örvendezteti meg szemünket,
Hogy egybehangzóan nevezhessük meg, ami szép,
És minden földi vándorral osztozzunk az örömben.*

Saját nevünkben és utódainkéban mondjunk köszönetet
A tölgyfákért és érdes kérgű méltóságunkért,
A fenyőkért, mert törzsük lángol a napsütésben.
A nyírfaligetek világoszöld felhőieért tavasszal
És az őszi vadon mécseseiért, a rezgőnyárfákért.

Hányféle alma és körte kertjeinkben!
Strumillo Északi kertjeinek tanácsa szerint telepítve.
És ribizli, egres, som és sóskafa,
A nagy lekvárfőzésekhez,
Mikor a gazdaasszonyok arca a tűzhely mellett állva kipirul.

Külön sarokban a gyógynövények helye,
Amelyek termesztését Giżycki Gazdasági-technikai füveskönyve javasolja.
A házipatika főzetei és kenőcsei készülnek belőlük.

És a gombászás! A tölgyesek vaskos, egészséges vargányái,
és árnyékban száradó koszorúik egymás mellett.
Vadászkürt szól, amikor rizikegombát szedni megyünk,
És késünket sárgásvörösre festi a nedvük.

Gaia! Akárhogy is lesz, őrizd meg évadaidat.
Szivárgó erecskéikkel bújj elő a hóból tavasszal,
Értük, azokért, akik utánunk lesznek,
Ötözz legalább a városi parkok zöldjébe
És a hétvégi telkek törpe almafáinak virágaiba,
Ezt kérem tőled én, alázatos fiad.

Udvarház

Ház nincs, van park, bár az öreg fákat kivágták,
És bozót nőtte be a régi ösvények nyomát.
Lebontották a fehér, tömzsi magtárt
Boltjaival, vagyis pincéivel, ahol polcokon állt a téli alma.
Az út lefelé bakhátas, mint régen:
Emlékeztem, hol kell befordulni, de nem ismertem meg a folyót;
A színe, mint a rozsdás gépkocsiolaj,
Se nádas, se vízililiomok.
Elmúlt a hajdan méheknek kedves hársfasor,
A kert, a darazsak és lódarazsak birodalma, édességtől részegen
Rothadtak el az aszat és csalán között.
A hely meg én, bár messze voltam innen,
Egyszerre hullattuk el lombunkat évről érve,
Hó fedett be minket, elenyésztünk,
És most megint vagyunk, együtt, késő öregkorunkban.

*Fölfigyelek a füstre, nem kéményből jön, csöből,
Egy deszkákból és téglából esetlenül összetákolat barakkból
A gyomok és bokrok között – sambucus nigra, ezt ismerem.*

*Dicsőség az életnek, mert kitart, szegényesen, akárhogy.
Ették a galuskájukat, krumplijukat,
És legalább tüzelniük volt mivel hosszú teleinken.*

Egy bizonyos hely

*Nem mondtam senkinek, hogy ismerem ezt a helyet.
Mert minek is. Mintha egy kopjás vadász
Jelene meg, és keresne valamit, ami itt volt.
Megannyi megtestesülés után térünk vissza a földre,
De nem vagyunk biztosak abban, hogy felismerjük arcát.
Ahol falvak és kertek voltak, most csak a mező.
Az öreg fák helyén – fiatal erdők.
Apadt a vizek szintje, eltűnt a tocsogós,
És vele a vadrozmarin illata, a fajdok és a kígyók.
Itt pataknak kell lennie. Van, csak bozót takarja,
Nem mint hajdan a réten. A két tónak is
Békalencsével kell takaróznia, átítatódta fekete földdel.
Csillog egy tavacska, de partján nincs ott a sás,
Amin úzás után átevíckéltünk X. kisasszonnyal,
Hogy aztán, táncikálva, közös törölközővel szárogassuk magunkat.*

Szeretem ezt

*X. kisasszony létezését egyedül
Írásom bizonyítja. Amíg itt vagyok,
Nincs messze a helytől, amit szeretett.*

*Haja sötétszőke volt, majdnem gesztenyebarna,
Ez az árnyalat gyakori mifelénk a nemeskisasszonyoknál.
A szeme szürke és ritkán kék,
Gyakrabban zöldes, szemhéja metszése
Kissé keleties. Járomcsontja erős,
Bár inkább hosszúkás az arca.
Igaz, szemöldökíve japános kissé.*

*Az egyedi anima titka nélkül a gúnyosaknak
Lenne igazuk, nem marad nyomunk.
De ő itt van, a hajdani helyén,
Mint a tündér abban a balladában,*

*És elmennie vagy inkább elrepülnie
Akkor lesz csak szabad, ha eltűnök a világból.*

Ki?

*Az utca vörös fénye mögött fiatal gesztenyelombok.
Ki az, aki látja?
Honnan jön, hova tűnik, ki
Az, aki itt lesz majd helyette,
Látni ugyanezt, mégsem ugyanezt,
Mert másként lüktet majd a vére?*

*És hatalmas fák ágai hajolnak egymás felé
A meredek hegyi úton, s ebben az alagútban
A fatörzsek mögött fénylő nyitottság.
Kinek van ez? És hogyan változik
A látás minden újabb visszatértekor?*

*Legyetek magatokhoz húék, földi dolgok,
Ne számítsatok ránk, lélegzetünkre,
A csalfa és mohó szem képzelgéseire.
Vágyunk rátok, vágyunk valótokra,
Maradjatok olyanak, amilyenek magatokban vagytok,
Tiszták és senki által nem nézegetettek.*

Az ifjúkor városa

*Illőbb volna nem élni. Élni nem illő,
Mondja az, aki nagyon sok év múltán
Tért vissza ifjúkora városába. Senki sem élt
Azok közül, akik ezeken az utcákon jártak valaha,
És most az ő szemén kívül semmijük se volt.
Botladozva járt és nézte helyettük
A fényt, amit szerettek, az orgonát, mely virágzott megint.
Lába, akárhogy is, tökéletesebb volt
A nem létező lábaknál. Tüdeje beszívta
A levegőt, ahogy élőknél szokás, vert a szíve,
És csodálkozott, hogy ver. Testében most
Az ő vérük keringett, ereit az ő oxigénjük telítette.
Érezte magában májukat, hasnyálmirigyüket, beleiket.
Benne találkozott hajdani férfiasság és nőiesség,
És minden szemérem, minden bánat, minden szerelem.
Ha lehetséges számunkra megértés,
Gondolta, akkor abban az együttérző pillanatban,*

*Amikor eltűnik, ami elválasztott tőlük,
És az orgonafürtről lehulló esőcsepp
Arcukon és az enyémen egyszerre pereg le.*

Rét

*Folyóparti rét volt, dús, kaszálás előtti,
Egy makulátlan júniusi napon.
Egész életemben kerestem, megleltem, felismertem:
Az itt növeő füveket és virágokat ismerte valaha a gyermek.
Félig hunyt szemmel nyeltem a fényt.
Elborított az illat, megszűnt minden tudás.
Éreztem hirtelen, hogy eltűnök, és sírok a boldogságtól.*

1992

CSORDÁS GÁBOR fordításai